

Een Aanbidding van de Herders door Theodoor Van Loon in de H. Bloedkapel te Brugge

In de bovenkapel van de Sint-Basiliusbasiliek te Brugge, waar de rijve van het H. Bloed bewaard wordt, bevindt zich een schilderij van vrij grote afmetingen ¹, waarop een *Aanbidding van de herders* (Afb. 1) is voorgesteld. Het is voor het eerst vermeld geworden in de inventaris van Couvez ² en hangt in de kapel als een anoniem stuk ³.

Voorgesteld is hoe Maria, rechtstaand ongeveer in het midden van het tafereel, het Jezuskind ontbloot en het toont aan de omstaanders. Helemaal op het voorplan, links, zit een gebaarde man met de handen gevouwen en de benen gekruist. Eveneens op de voorgrond, rechts, leidt een jonge herder met ontbloot bovenlichaam een knaapje, dat een lammetje en een duif als geschenk brengt, naar de trog waar het Kind ligt. Nog rechts, maar meer naar de achtergrond toe, ziet men een drietal andere personages: een man met een baard, in wie men ongetwijfeld Jozef herkennen mag, daarnaast een oude vrouw met verrimpeld gelaat, tenslotte twee halfnaakte herders, waarvan de ene een lange staf vasthoudt. In de linker bovenhoek zijn drie engelen zwevend voorgesteld. Het valt niet precies uit te maken of het hier uitgebeelde Kerstgebeuren zich eigenlijk in of vóór de met enig loofwerk begroeide ruïne afspeelt. De lichtvoering in

1. Doek. ca. 220 x ca. 160 cm.

2. A. Couvez, *Inventaire des objets d'art qui ornent les églises et les établissements publics de la Flandre occidentale*, Brugge 1853, p. 381, nr. 11.

3. Zie o.m. de recente gids *De H. Bloedkapel te Brugge*, Brugge 1963, p. 381, nr. 11.

dit schilderij is duidelijk op caravaggistisch-dramatische werking ingesteld. De voornaamste lichtbron is het goddelijk Kind zelf, dat zijn glans afwerpt op de gelaten der omstanders. Tevens is er een subsidiaire verlichting door een fakkel, die door één der zwevende cherubs wordt vastgehouden.

De schilder van dit nachtstuk is niet moeilijk te identificeren. Het is Theodoor van Loon (1581/2-1667), die in zijn van 1613 daterende *Aanbidding van de herders* (Afb. 2), afkomstig uit de voormalige kerk der Ongeschoeide Carmelietessen te Brussel ⁴, maar thans in de Koninklijke Musea aldaar bewaard ⁵, een variante met minder personages van dit schilderij heeft uitgevoerd. Ofschoon de figuren er veel dichter het vlak vullen — de schilder lijdt wel heel sterk aan *horror vacui* — en zij tevens van een meer gedrongen type zijn dan op het doek te Brugge, herkent men toch onmiddellijk dat de engelen in de linker bovenhoek van dit laatste werk de cherubs op het werk te Brussel zeer getrouw herhalen en dat, verder, in de detailbehandeling van gelaat en gewaad de treffendste overeenkomst bestaat.

Het grotere aandeel van de vrije ruimte evenals de meer uitgelengd weergegeven personages op het schilderij in de H. Bloedkapel zouden kunnen pleiten voor een meer geëvolueerd ontwikkelingsstadium in van Loons stijl, in vergelijking met het werk van 1613 in de Koninklijke Musea te Brussel. En inderdaad gaat, wat de hier genoemde kenmerken betreft, waardoor het werk onderscheiden wordt van het stuk te Brussel, de vergelijking zeer goed op met composities die ontstaan zijn in de loop der jaren 1620, d.w.z. in een periode uit van Loons loopbaan waarover men betrekkelijk goed ingelicht is. Hoofdwerken uit die tijd, waarin een met het tafereel te Brugge verwante conceptie vast te stellen is, zijn de ca. 1623-1626 uitgevoerde schilderijen van

4. Zie M. de Maeyer, *Albrecht en Isabella en de schilderkunst*, Brussel 1955, p. 209, 472 (doc. 282).

5. Inv. nr. 230.

de Onze-Lieve-Vrouwcyclus uit de Onze-Lieve-Vrouwkerk te Scherpenheuvel ⁶. Een doek van omstreeks diezelfde jaren, waar het schilderij uit de H. Bloedkapel ook goed mee te vergelijken is, is de nog niet gepubliceerde maar traditioneel — en terecht — steeds aan van Loon toegeschreven *Geboorte van Christus* (Afb. 3), die in de Parkabdij te Heverlee bewaard wordt ⁷. In het gelaat van de Madonna op dat doek mag men wel hetzelfde type herkennen als in de H. Maagd op de Brugse *Geboorte*.

Vermeldenswaard in dit verband is ook dat Theodoor van Loon bij het begin der twintiger jaren van de zeventiende eeuw een zekere faam moet genoten hebben als schilder van Kersttaferelen. Zo heeft hij in 1623 een dergelijk werk uitgevoerd voor het hoogaltaar van de vroegere abdijkerk te Dielegem bij Brussel, terwijl een versie in de Gentse Sint-Martinuskerk van 1620-1623 dateert ⁸.

Door Thérèse Cornil is op overtuigende wijze de schatplichtigheid van de Italiëreiziger (in 1602-1608 en in 1628-1629) van Loon aan de Romeins-Bolognese classicistische traditie enerzijds en het Caravaggisme anderzijds aangetoond geworden ⁹. De zeer italianisante conceptie van het werk te Brugge is dan ook niet verschillend van de opvatting welke het overige oeuvre van de meester kenmerkt: de monumentaal gedrapeerde gewaden, zelfs van de schamele kledij der herders, het nobele profiel van de H. Maagd en de herdersknaap rechts, en niet in het minst, het reeds genoemde caravaggeske clair-obscur alsmede de plastische uitbeelding der personages zijn ook in dit schilderij dominerende stijlkenmerken.

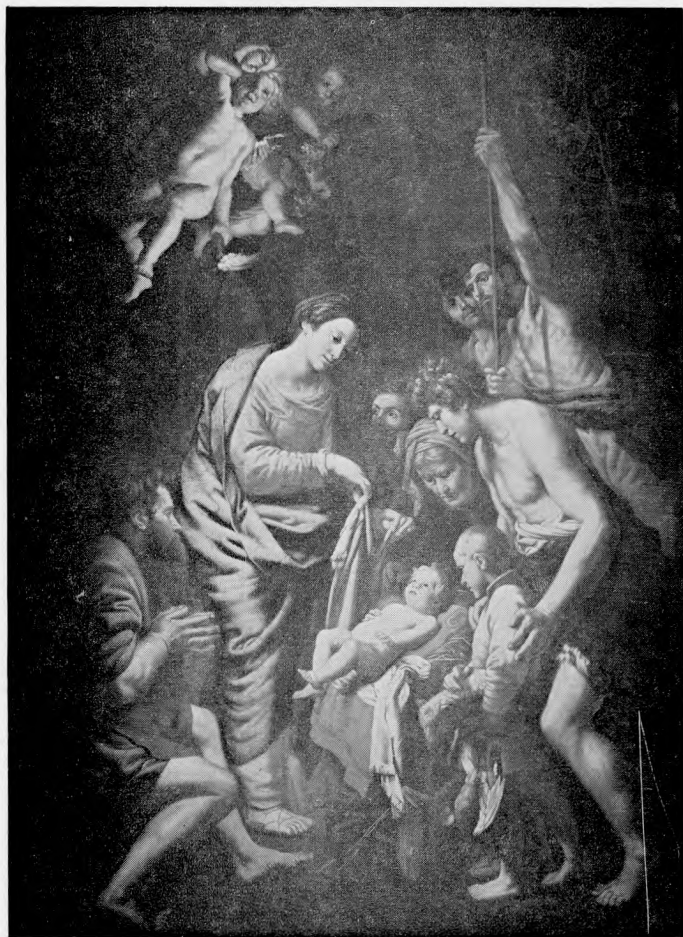
Zoals Judson op gedetailleerde wijze heeft aangetoond in zijn studie over Gerard Honthorst, zijn dergelijke nachtstukken in laatste instantie terug te leiden tot de beroemde

6. Zie o.m. H. Gerson & E.H. ter Kuile, *Art and architecture in Belgium 1600-1800*, Harmondsworth 1960, p. 139, met afb. nr. 122.

7. Doek; 170 x 245 cm.

8. Zie T. Cornil, *Théodore van Loon et la peinture italienne*, in *Bulletin de l'Institut Historique Belge de Rome*, XVII, 1936, p. 193.

9. Id., *ibid.*, p. 187 e.v.

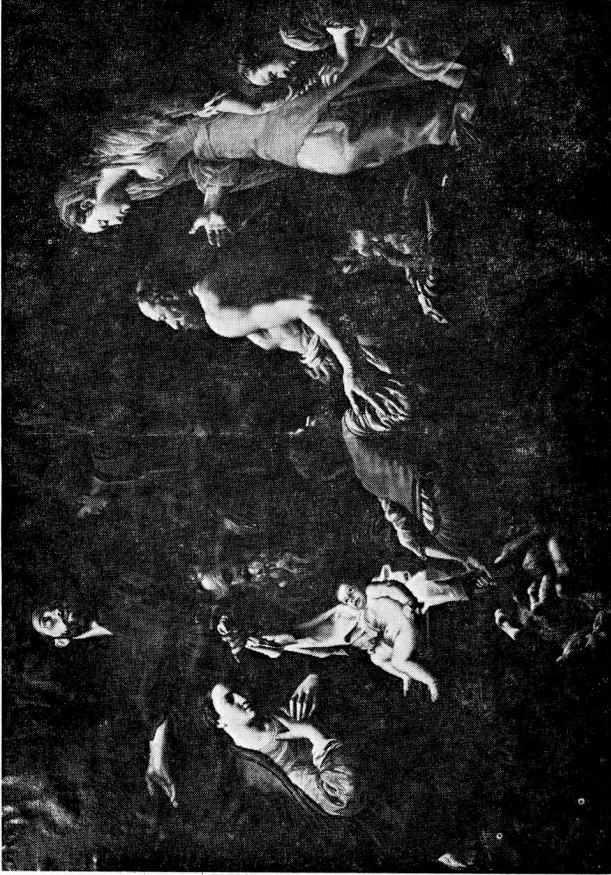
Afb. 1. Th. van Loon : De Aanbidding der herders.
Brugge, H. Bloedkapel.

Foto : A.C.L. Brussel

Afb. 2. Th. van Loon : De Aanbidding van de herders.
Brussel, Kon. Musea voor Schone Kunsten.

Foto : A.C.L. Brussel

Afb. 3. Th. van Loon : De Aanbidding der herders.
Heverlee, Parkabdij.

Foto : A.C.L. Brussel

Notte van Correggio, thans in de Gemäldegalerie te Dresden ¹⁰. Via zijdelingse Venetiaanse invloeden (Bassano!) zou dit type in de vroegbarokke Italiaanse en Nederlandse schilderkunst weer ruime populariteit hebben genoten: Camillo Procaccini ¹¹, Annibale Carracci ¹², Guido Reni ¹³, Gerard Honthorst ¹⁴ en, niet in het laatst, P.P. Rubens in diens vermaarde altaarstuk te Fermo ¹⁵ hebben in de grond op parallele wijze hetzelfde thema gevarieerd. Anderzijds is het niet licht voor van Loons compositie te Brugge een thematisch overeenstemmend voorbeeld terug te vinden, dat direct inspirerend zou gewerkt hebben. Veeleer is er een in de grote lijnen van de opbouw nogal opmerkelijke verwantschap te bemerken met Dominichino's beroemde meesterwerk *De laatste communie van de H. Hiëronymus*, in 1614 geschilderd voor de kerk van San Girolamo della Carità te Rome en thans in het Vatikaans Museum bewaard, een schilderij dat zeer vlug een geweldige vermaardheid heeft genoten ¹⁶.

Van Loons compositie is niet zonder invloed gebleven op het oeuvre van jongere Zuidnederlandse tijdgenoten. In de interpretatie die door de Gentse schilder Antoon van den Heuvel in 1649 van het Kerstthema gegeven is geworden in een altaarstuk in de dorpskerk van Rozebeke ¹⁷ mag men het voorbeeld van de Brusselse meester wel vermoeden, met name vooral in de motieven van de baardige herder links, die met gevouwen handen toekijkt, en de rechts van Maria

10. Zie afb. o.m. in G. Gronau, *Correggio; des Meisters Gemälde*, Stuttgart-Leipzig 1907 (*Klassiker der Kunst*, X), p. 132.

11. Zie afb. in J.R. Judson, *Gerard Honthorst*, 's Gravenhage 1959, pl. 67.

12. Zie afb. in J.R. Judson, o.c., pl. 72.

13. Zie afb. o.m. in A. Stix & E. von Ströhmer, *Die Gemäldegalerie des Fürsten von Liechtenstein in Wien*, Wenen 1934, pl. 16.

14. Zie afb. o.m. in J.R. Judson, o.c., pl. 12.

15. Zie afb. o.m. in H. Gerson & E.H. ter Kuile, o.c., pl. 59 (A).

16. Zie afb. o.m. in E. Waterhouse, *Italian baroque painting*, Londen 1962, p. 17.

17. Zie D. Roggen, H. Pauwels & A. de schryver, *Het Caravaggisme te Gent*, in *Gentse bijdragen tot de kunstgeschiedenis*, XII, 1949-1950, p. 300, met afb. 7 op p. 299.

opblikkende Jozefsfiguur. De belangstelling vanwege van den Heuvel, één der zogeheten Gentse caravaggisten, die in feite minstens even veel door het Romeins-Bolognese classicisme is beïnvloed geworden, hoeft niet te verwonderen; in van Loons werk kon hij immers de opvattingen van een gelijkgestemd kunstenaar vinden, net zoals hij die gezocht had voor zijn interpretatie van de *Bewening van Christus*, te Belsele-Waas ¹⁸, waar hij duidelijk bewijst te hebben gekeken naar het beroemde altaarstuk in de Sint-Baafskerk te Gent, dat in 1633 werd uitgevoerd door Gerard Honthorst ¹⁹, die andere tijdgenoot, wiens oeuvre, analoog met dat van van Loon, zo treffend de invloeden vanwege de beide dominerende en in zekere mate concurrerende richtingen in de vroeg-barokke Italiaanse zeventiende eeuwse schilderkunst aantoont. Of hier tenslotte geïnspireerd werd door het werk te Brugge waarvan wij de herkomst niet konden achterhalen, ofwel door een replek ervan ²⁰ of nog een ander verwant schilderij, bijv. het verloren geraakte doek uit de voormalige Jezüetenkerk te Gent, waarop hetzelfde thema was uitgebeeld en dat, te oordelen naar de beschrijving in de veilingscatalogus van het in 1777 openbaar verkochte kunstbezit der onder Maria-Theresia opgeheven Jezüetenorde ²¹, een wel vergelijkbare stoffering had, kon niet uitgemaakt worden.

H. Vlieghe

18. Id., *ibid.*, p. 294, 296 (afb. 4).

19. Zie J.R. Judson, *o.c.*, p. 169, nr. 51.

20. Van meer dan één werk van Theodoor van Loon bestaan trouwens repleken. Hier zij o.m. verwezen naar de drie bewaarde versies van de *Aanbidding der Wijzen* in de Begijnhofkerken te Mechelen, Brussel (afb. in T. Cornil, *l.c.*, p. 207, pl. IX) en Diest (afb. in P. d'Arschot & G. Vanderlinden, *Diest, inventaire des peintures*, Brussel 1958, p. 43, nr. 11).

21. De beschrijving in de veilingscatalogus *«Jésuites de Gand, Ypres, Courtrai, Tournai et Bruges»*, Gent 5 V 1777 (bij Lannoy), nr. 6, luidt als volgt: «L'Adoration des Bergers, La Ste. Vierge & l'Enfant JESUS sont entourés de Bergers & de Femmes qui forment une multitude agréable & bien entendue. Toutes les têtes en sont belles & bien expressives; dans les nues il ya deux Anges qui soutiennent le Gloria in Excelsis»; dit stuk was 14 voet 2 duim hoog en 10 voet 8 duim breed.